

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Internationale betrekkingen in het Amerikaanse tijdperk

Het Amerikaanse tijdperk is nog niet voorbij. Nog steeds beïnvloedt de bevordering van democratie, mensenrechten en markteconomie de internationale betrekkingen diepgaand. Deze eeuw is ten prooi gevallen aan illusies, maar heeft op het Europese continent ook laten zien hoe succesvol een dwarse politiek, gedreven door solidariteit en verzoening, kan zijn.

.....
 door Frans A.M. Alting von Geusau
 .....

Emeritus hoogleraar internationaal recht en internationale samenwerking aan de Universiteit van Tilburg.

IN HET JAAR 1917 TRAD DE WERELD HET Amerikaanse tijdperk in de internationale betrekkingen binnen. Dit gebeurde, om precies te zijn, op 2 april 1917, toen de Verenigde Staten zich schaarden bij de geallieerde en geassocieerde mogendheden en partij in de Eerste Wereldoorlog werden.

Dat tijdperk is nog niet voorbij. Voorspellers van het tegendeel moet ik aan drie dingen herinneren. (1) Het hoort tot het Amerikaanse tijdperk, voortdurend de komst van een nieuwe wereldorde aan te kondigen. Dit gebeurt meestal wanneer er een nieuwe Amerikaanse president van een andere partij dan zijn voorganger in Washington aantreedt. Zo was het in 1933 met president Franklin Roosevelt en in 1961 met president John F. Kennedy. In 1969 bij het aantreden van president Richard Nixon, sprak Henry Kissinger van een *New Strategy of Peace*. In 2009 beloofde president Barack Obama met het beleid van zijn voorganger te breken. (2) Het hoort ook tot het Amerikaanse tijdperk, de aankondiging van een nieuwe wereld vooral te baseren op veranderende economische machtsverhoudingen. (3) Zelfs internationale betrekkingen, als discipline of studievak, hoort tot dit tijdperk. Het is in Amerika bedacht als een nieuwe en betere wetenschap

dan internationaal recht of geschiedenis om de wereldvrede te helpen bevorderen. Voor de beoefenaren van de leer der internationale betrekkingen en de wetenschap van de economie is enige bescheidenheid wel vereist. De theorievorming verkeert nog in de vroege ontwikkelingsfase van elkaar bestrijdende en tegensprekende theorieën. In beide disciplines is men vooral goed in het voorspellen van het verleden.

Het lijkt dus in ieder geval de moeite waard nader in te gaan op de vraag wat de kenmerken zijn van het Amerikaanse tijdperk, waarin we sinds 1917 verkeren.

BEVORDERING VAN DEMOCRATIE

Het eerste kenmerk is de bevordering van de democratie in de wereld als kerndoelstelling van de buitenlandse politiek. President Wilson formuleerde deze doelstelling al in 1917 als volgt:

‘A steadfast concert for peace can never be maintained except by a partnership of democratic nations. No autocratic government could be trusted to keep faith within it or observe its covenants. The world must be made safe for democracy.’¹

Tot de dag van vandaag loopt dit kenmerk als een rode draad door de Amerikaanse buitenlandse politiek. Bevordering van de democratie lag ten grondslag aan de Volkenbond en de Verenigde Naties en in 1949 aan de NAVO als alliantie van democratieën. Na het einde van de Koude Oorlog werd het de doctrine van de ‘democratische uitbreiding’ ten tijde van Bill Clintons presidentschap. De regering van president Bush jr. meende dat de democratie in Irak met geweld kon worden opgelegd en zich vanuit dat land over het Midden-Oosten kon uitbreiden.

Sinds het einde van de Koude Oorlog beschouwt ook de Europese Unie de bevordering van democratie tot haar kerndoelstelling, zowel in de landen die tot de Unie willen toetreden als in de ontwikkelingssamenwerking. De Europese Unie legt zich erop toe de Verenigde Staten te imiteren en tegelijkertijd zich ervan te distantiëren.

Wel geldt hier als grondregel dat andere landen moeten aannemen wat Amerika al heeft waargemaakt. Democratie is een artikel voor de politieke export. Het internationale toezicht op de naleving dat Amerika over andere staten bepleit, wordt voor Amerika zelf afgewezen in naam van de eigen soevereiniteit. De Verenigde Staten zijn voorstander van internationale rechtspraak, internationale strafrechtspraak en rechterlijke controle op de naleving van mensenrechtenverdragen. Die zijn echter niet voor Amerika

zelf bedoeld. De VS aanvaardden geen rechtsmacht van het Internationale Gerechtshof over geschillen waarbij zij partij zijn. De VS zijn geen partij bij het Statuut van het Internationale Strafhof of het inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens.

BEVORDERING VAN MENSENRECHTEN

Eleanor Roosevelt nam het initiatief dat leidde tot de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens op 10 december 1948. Hier geldt hetzelfde als voor de bevordering van de democratie. In de Verenigde Staten zijn de rechten van de mens verankerd in de Eerste Tien Amendementen bij de Amerikaanse Grondwet. De Universele Verklaring moest andere landen richtlijnen geven voor verankering van de rechten van de mens in hun constituties. Ook de mensenrechten (voor Amerika en de Europese Unie) zijn vooral artikelen voor de politieke export. Op de vraag welke mensenrechten daarvoor in aanmerking komen zijn in de loop der jaren verschillende antwoorden gegeven. Ik onderscheid drie fases.

In de eerste fase na de Tweede Wereldoorlog lag de nadruk op de internationale bescherming van de fundamentele menselijke waardigheid tegen totalitaire onderdrukking. De Universele Verklaring opent met de volgende drie overwegingen in de Preambule:

‘Overwegende, dat erkenning van de inherente waardigheid en van de gelijke en onvervreembare rechten van alle leden van de mensengemeenschap grondslag is voor de vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld;

Overwegende, dat terzijdestelling van en minachting voor de rechten van de mens geleid hebben tot barbaarse handelingen, die het geweten van de mensheid geweld hebben aangedaan en dat de komst van een wereld, waarin de mensen vrijheid van meningsuiting en geloof zullen genieten, en vrij zullen zijn van vrees en gebrek, is verkondigd als het hoogste ideaal van iedere mens;

Overwegende, dat het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden door de suprematie van het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tirannie en onderdrukking.’

Het ging om universele, gelijke en onvervreembare rechten van de mens die beschermd moesten worden tegen massale schending door totalitaire

regimes. Internationale bescherming zou gewelddadige opstand tegen tirannie en onderdrukking moeten voorkomen. Over de theoretische grondslagen van die rechten was men het niet eens, maar wel over de fundamentele rechten die in de universele verklaring moesten worden opgenomen.² Waarom dit zo was, is te lezen in de tweede geciteerde overweging.

Hoezeer de internationale bevordering van de rechten van de mens bepaald wordt door politieke en ideologische overwegingen, blijkt wel uit de debatten over de Universele Verklaring in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Alle vertegenwoordigers van het inmiddels gevormde Oostblok onthielden zich van stemming.

In een tweede fase waren de mensenrechten een strijdpunt in de Koude Oorlog. Het Westen bepleitte bescherming van politieke en burgerlijke vrijheidsrechten tegen de politieke macht van de staat. Het Oosten bepleitte bevordering van economische en sociale grondrechten door de staat. In de Verenigde Naties leidde dit tot verdragen die de uitkomst waren van moeizame compromissen, en tot een groot aantal onverbindende politieke verklaringen. De teksten uit die tweede fase waren ook het resultaat van nieuwe allianties die werden gevormd tussen de landen van het Oostblok en de ‘niet aangesloten landen’ tegen het Westen.

In een derde fase, die na 1989 intreedt, vormen zich nieuwe politiek-ideologische tegenstellingen en eigenlijk merkwaardige nieuwe allianties. Er is de tegenstelling tussen hen die vasthouden aan het universele karakter van de menselijke grondrechten en hen die deze rechten cultureel bepaald achten. Er is, daarnaast, een andere tegenstelling tussen hen, die vasthouden aan het prepolitieke karakter van die rechten en hen die het rechtspositivisme als uitgangspunt hebben. Voor de eersten gaat het om natuurlijke rechten die door de staten erkend dienen te worden, voor de laatste om positieve rechten die door de staten gemaakt kunnen worden. Voor de eersten ligt de bron in het geweten van de mens, voor de laatste is de meerderheid in de volksvertegenwoordiging dat geweten. Voor de eerste gaat het om bescherming van de mens zoals hij is als persoon, voor de laatste gaat het om de mens wat hij of zij nastreeft in zijn of haar leven. In de politiek van de westelijke staten (Nederland inbegrepen), ligt de tegenstelling tussen voorstanders van een beperkt aantal menselijke ‘zijnsrechten’, voortvloeiend uit de waardigheid van de menselijke persoon, en een groeiend aantal individuele ‘wilsrechten’, die als rechten in de privésfeer beschermd moeten worden.

In deze derde fase gaat het Amerika en de Europese Unie nog steeds om mensenrechten voor de politieke export, maar met inbegrip nu van dat groeiende aantal individuele rechten. Er past op z'n minst een vraagteken achter het internationale beleid van de Europese Unie en de Verenigde

Staten (opnieuw met president Obama) om abortus provocatus en euthanasie tot individuele grondrechten te bevorderen.³ Paus Johannes Paulus II zag in dit laatste niet minder dan een ‘nieuwe ideologie van het kwaad’, die probeert de mensenrechten in te zetten tegen de mens en het gezin zelf.⁴

MARKTECONOMIE

In de Clinton-doctrine van de ‘Democratische Uitbreiding’ werden democratie en markteconomie in één adem genoemd. Ook wat dit betreft gaat het om een kenmerk dat het Amerikaanse tijdperk markeert. In het Amerikaanse tijdperk geldt dat de economie de motor is van de vooruitgang, de

De centrale plaats van de economie heeft een nieuwe dictatuur van economische waarden in de hand gewerkt

democratie en de vreedzame betrekkingen tussen staten. De Amerikaanse markt staat model voor de wereldmarkt — in goede en in slechte tijden! Aan de oprichting van de NAVO ging de Marshallhulp vooraf, die op zijn beurt ook de aanzet gaf tot de Europese economische

eenwording in EGKS, EEG en Euratom. Globalisering vandaag is niet veel anders dan Amerikanisering van de internationale economische betrekkingen, zij het dan zonder deugdelijk ‘federaal’ toezicht. Dat toezicht — zo leert de huidige economische crisis — bleek trouwens ook in de Verenigde Staten zelf te hebben gefaald.

De centrale plaats van de economie in de internationale betrekkingen heeft ook geleid tot een nieuwe *dictatuur van economische waarden*. Onder die dictatuur wordt concurrentie verheven tot hoogste ‘waarde’ in het verkeer tussen mensen en staten en bloeit een oppervlakkig vooruitgangdenken. Concurrentie verdringt compassie en zorg voor de ander — de ‘zorg’ zelf moet marktconform worden gemaakt. In het economische vooruitgangdenken wordt het verleden gedegradeerd tot ouderwets, achterlijk, slecht en overwonnen; geschiedenis kan vergeten worden en hoeft dus niet meer te worden bestudeerd. Het verleden heeft ons niets meer te leren.⁵ De ironie van dit economische vooruitgangdenken is de meesten waarschijnlijk ontgaan. Het heeft namelijk zijn oorsprong in het marxisme, waarvan de wereld in 1989 de roemloze ondergang heeft beleefd.

GEORGANISEERD VERGETEN

Het bewust willen vergeten van het verleden heeft inderdaad zijn oorsprong in het marxisme/leninisme. Milan Kundera beschreef dit eens als

het ‘georganiseerd vergeten’. Als techniek van totalitaire politiek wordt het ook pakkend beschreven in George Orwells *1984*. De techniek behoorde tot de methodes van totalitaire onderdrukking. De Partij had immers altijd gelijk en de geschiedenis moest regelmatig worden aangepast. De vorige versie moest dan niet alleen uit de boekwinkels verdwijnen, maar ook uit het geheugen van de mensen gewist worden. Niet voor niets was geschiedenisonderricht een van de belangrijkste activiteiten in het burgerlijke verzet in een land als Polen ten tijde van Solidarność.

Nu weten wij wel dat iedere natie, iedere staat en ook iedere kerk selectief met de geschiedenis omgaat, maar in de twintigste eeuw hebben wij het dieptepunt beleefd. Het virus van het georganiseerde vergeten heeft inmiddels ook de rest van Europa en Amerika bereikt. Na 1989 moet het communisme vergeten worden. Een studie over het communisme uit 1997 kwam voor velen in Oost- en West-Europa zeer ongelegen en werd in het bijzonder in een gerenommeerde krant als *Le Monde* heftig aangevallen.⁶ Het ontkennen van de misdaden die in de Sovjettijd begaan zijn, is in Rusland vandaag officiële politiek; Stalin wordt opnieuw geprezen. Waar geen verantwoordingsplicht en geen onderzoek naar het verleden mogelijk zijn, kan ook geen democratie wortel schieten. Georganiseerd vergeten is wel de bron van veel illusies in de internationale betrekkingen.

COLLECTIEVE VEILIGHEID

Met de deelname van de VS zou de Eerste Wereldoorlog de oorlog worden die een einde aan alle oorlogen moest maken.⁷ Om dat te realiseren kwam president Wilson naar de vredesconferentie in Versailles met het plan voor een Volkenbond. Zijn Volkenbond moest in de plaats komen van de verderfelijke politiek van het machtssevenwicht, die tot oorlog had geleid. In plaats van wisselende allianties kwam de Volkenbond, waarvan het grondverdrag voorzag in een systeem van collectieve veiligheid: een permanente internationale organisatie belast met het handhaven van internationale vrede en veiligheid. Vreedzame beslechting van geschillen moest in de plaats komen van het gebruik van geweld om conflicten op te lossen. Indien dit niet zou lukken, moesten alle lidstaten zich (in een soort ad-hocverbond) tegen de agressor keren. Als systeem van collectieve veiligheid werd de Volkenbond een tragische mislukking. Niet in de laatste plaats was dit te wijten aan de VS zelf, waar de Senaat Amerikaans lidmaatschap van de Volkenbond afwees. Na de Tweede Wereldoorlog lukte het president Truman wel goedkeuring van de Senaat te verkrijgen voor lidmaatschap van de Verenigde Naties. Het belangrijkste verschil met de Volkenbond was dat het VN-Handvest de eerste verantwoordelijkheid voor

het handhaven van de internationale vrede en veiligheid legde bij de Veiligheidsraad, waarin de Verenigde Staten en vier andere permanente leden het vetorecht bezitten.

Ten aanzien van de collectieve veiligheid is de Amerikaanse politiek uiteindelijk even ambivalent als ten aanzien van de bevordering van democratie en mensenrechten. In de periode van de Koude Oorlog was de NAVO en niet de Verenigde Naties de hoeksteen van de Amerikaanse veiligheids-politiek. Na 1990 is daarin eigenlijk heel weinig verandering gekomen. Vooral sinds de regering-Clinton heeft de uitbreiding van de NAVO eerste prioriteit. Volgens Washington moet de NAVO ook optreden als handhaver van vrede en veiligheid buiten het Atlantisch verdragsgebied in zogenaamde niet-artikel 5-missies. Het nieuwe brede veiligheidsconcept van de NAVO voorziet ook in meer dan alleen gewapende militaire missies. De taak van de VN-Veiligheidsraad is vooral het optreden van de VS en de NAVO te legitimeren. Waar dit niet lukt, gaan Amerika en de NAVO — onder de nieuwe formule van ‘coalitie van bereidwillige staten’ — hun eigen weg, zoals in 1999 in Kosovo en in 2003 in Irak. Gewapend optreden tegen Afghanistan werd aanvankelijk gelegitimeerd met een beroep op artikel 51 van het VN-Handvest en artikel 5 van het Noord-Atlantisch Verdrag. Met de oprichting van de International Security Assistance Force (ISAF) is er weinig verschil meer met de nieuwe niet-artikel 5-operaties.⁸

Collectieve veiligheid heeft geen einde gemaakt aan oorlog en heeft evenmin bijgedragen tot een betere beheersing van het oorlogsgeweld. Terecht stelt Michael Walzer dat rechtvaardige oorlogen beperkte oorlogen zijn, zowel naar doelstelling (*ius ad bellum*) als naar gebruikte middelen (*ius in bello*).⁹ Met beide beperkingen hebben democratieën grote moeite. Zij voeren immers oorlog voor een goede zaak. Die wordt alleen gediend door de onvoorwaardelijke overgave van de vijand, die met beperkte middelen onbereikbaar is. In de oorlogen waarin de Verenigde Staten een leidende rol hebben gespeeld, heeft de inzet van het luchtwapen op gespannen voet gestaan met de opvattingen over een rechtvaardige oorlog. Hetzelfde geldt voor de strategieën tot inzet van kernwapens die de NAVO had bedacht en aangenomen voor het geval de afschrikking tijdens de Koude Oorlog zou falen.¹⁰ Bovendien kampen interventies door de ‘internationale gemeenschap’ — al dan niet met machtiging van de VN-Veiligheidsraad — met onduidelijke doelstellingen en slechte resultaten.

ALGEMEEN WELZIJN

Nergens, schreef Charles De Visscher, is er zo weinig plaats voor het nastreven van het algemeen welzijn (*bonum commune*) als in de internationale be-

trekkingen. Dat heeft natuurlijk te maken met de verdeling van de macht tussen naast elkaar bestaande soevereine staten en met de opvatting die wij mensen hebben van de natiestaat als belangrijkste kader van sociale en politieke organisatie. Het besef dat er een algemeen welzijn bestaat dat de staatsgrenzen overschrijdt, is te zwak ontwikkeld om te kunnen spreken van een internationale gemeenschap.¹¹ Zelfs het besef van een Europees algemeen welzijn is nog zwak, ondanks de ervaring sinds 1950 van een Europese Gemeenschap of Unie met eigen regels en eigen supranationale instellingen. In zijn encycliek *Pacem in Terris* schreef Paus Johannes xxiii al: 'Bij de tegenwoordige ontwikkeling van de mensheid moet dus én de structuur en functionering van de staten én de macht, waarover het publiek gezag in ieder staat beschikt, ontoereikend geacht worden om het universeel algemeen welzijn naar behoren te bevorderen. [...] Bijgevolg eist de morele orde zelf de instelling van een publiek gezag met een universele competentie.'¹² Die eis is in het Amerikaanse tijdperk niet ingewilligd en maakt ook weinig kans om in de nabije toekomst ingewilligd te worden. De meeste lezers van de encycliek weten trouwens allang niet meer wat met 'de morele orde' wordt bedoeld.

Vanuit een christendemocratisch gezichtspunt zouden we ten minste moeten trachten enige helderheid te scheppen wat betreft de betekenis van het algemeen welzijn op wereldschaal en de consequenties daarvan voor de buitenlandse politiek. Hetzelfde geldt voor het vraagstuk van rechtvaardige oorlog, waar Nederland direct mee te maken heeft in Afghanistan. Het geldt ook voor wat wij bevorderen onder de noemer van de menselijke grondrechten. Wat het laatste betreft: zoals uiteengezet in de paragraaf over de bevordering van de mensenrechten, maakt het een groot verschil of de waardigheid van de menselijke persoon dan wel de privésfeer van het individu uitgangspunt voor het beleid inzake mensenrechten is.¹³ Er zijn nog wel meer onderwerpen waar helderheid vanuit een christendemocratisch gezichtspunt dringend nodig is. Ik denk aan de vraag naar gerechtigheid en solidariteit in een geglobaliseerde economie in crisis. Of aan de uitwerking van het beginsel van goede trouw in de internationale politiek. Of naar rol en betekenis van het internationale maatschappelijke middenveld — de groeiende rol van ngo's in bijvoorbeeld Bosnië, Kosovo en het ontwikkelingsbeleid.

ILLUSIES EN IDEEËN

Het Amerikaanse tijdperk heeft ook zijn illusies gekend die politici en (vooral) intellectuelen misleid en verblind hebben. Daar is natuurlijk allereerst de grote illusie van het communisme,¹⁴ dat in zijn toepassing in

het marxisme/leninisme diepe en wrede sporen heeft getrokken. Er is de even grote en afschuwelijke illusie geweest van het duizendjarige Derde Rijk van Hitler. Samen hebben deze twee totalitaire regimes de twintigste eeuw tot de wreedste en dodelijkste eeuw gemaakt in de geschiedenis van de mensheid. Geen verhandeling over de internationale betrekkingen mag die illusies overslaan.

In de democratieën heeft men iedere keer weer en te lang de illusie gekoesterd dat er met zulke regimes afspraken gemaakt konden worden. In 1938 was de Britse premier Chamberlain ervan overtuigd dat hij in München de vrede had gered; hij werd bij thuiskomst met gejuich ontvangen. Op het hoogtepunt van de stalinistische zuiveringen aan het eind van de jaren dertig trokken intellectuelen naar Moskou om daar de vooruitgang van de eerste socialistische heilstaat te bewonderen. Zo werd in de geesten van de mensen de basis gelegd voor de *Grand Alliance* van 1941 tussen Roosevelt, Churchill en Stalin en werd de laatste in de Amerikaanse openbare mening gepromoveerd tot de vriendelijke *Uncle Joe*. Daaruit ontstonden de Verenigde Naties als grondslag voor een nieuwe wereldorde. In die nieuwe wereldorde was er dus eerst een Koude Oorlog, die al spoedig (1962) een nieuw tijdperk van de *détente* of de ontspanning werd. In dat tijdperk werden weer nieuwe illusies geboren. De leiders in Moskou waren ervan overtuigd dat het nu nog gemakkelijker zou zijn het Westen te verslaan. In het Westen dacht men de tegenstellingen door overleg te kunnen overwinnen, communistische regimes door samenwerking tot hervorming van bovenaf te kunnen aanzetten en mensenrechten te kunnen bevorderen door culturele samenwerking.¹⁵ Van Stalin tot en met Poetin is iedere nieuwe heerser in Moskou ontvangen als hervormer met wie zaken gedaan kon worden.

Illusies, schreef ik al, verblinden politici en intellectuelen. De grootste gebeurtenissen van de twintigste eeuw kwamen voor hen als een volslagen verrassing. In 1989 kwam er op geheel vreedzame wijze een einde aan het Sovjet-communistische stelsel én werd Europa herenigd. Vrijwel niemand — niet in Moskou, niet in Washington, niet in Parijs, Bonn of Den Haag — was hierop voorbereid. Het was een revolutie in het domein van de menselijke geest, schreef Józef Tischner.¹⁶ Het was de revolutie van Charta 77 in Praag en Solidarność in Polen, die ‘van onderop’ de eerste en enige geslaagde Europese revolutie werd. Haar uitgangspunt was te leven in menselijke waardigheid als kind van God en haar methode was overtuigen in plaats van opleggen en verzoening in plaats van vergelding.¹⁷

In de meeste wetenschappelijke verhandelingen over de internationale betrekkingen is over deze enige geslaagde Europese revolutie niets te vinden. Voor christendemocraten onder de lezers is het van belang te beseffen dat illusies verblinden, maar dat ideeën internationale betrekkingen

wezenlijk en ingrijpend kunnen veranderen. Na de verschrikkingen van twee totale oorlogen en de vloek van totalitaire overheersing, hebben

Mensen hebben uit hun diepste overtuiging ideeën gevormd die de loop der geschiedenis een beslissende wending hebben gegeven

levende mensen uit hun diepste overtuiging ideeën gevormd die de loop der geschiedenis een beslissende wending hebben gegeven. De lijst is betrekkelijk kort: George Marshall en Dean Acheson legden de grondslag voor het herstel van West-Europa en de Atlantische samenwerking met het Marshallplan. Het Schumanplan van Jean Monnet

en Robert Schuman legde de grondslag voor de Frans-Duitse verzoening en de Europese eenwording. Onze minister van Buitenlandse Zaken Jan-Willem Beyen baande de weg naar de *relance européenne* als uitweg uit de Europese crisis van 1954. Europa's vreedzame hereniging danken wij aan de moed van Václav Havel en Jan Patočka met Charta 77 en vooral aan de oprichting van Solidarność. Paus Johannes Paulus II bereidde de weg met zijn eerste bezoek aan Polen in 1979. Lech Wałęsa durfde het aan en Józef Tischner zette de vakbond op het spoor van verzoening en vreedzame revolutie.

Wat hen bewoog — verzoening en solidariteit — hadden zij gemeen in woord en in daad. Zij gingen ervoor, tegen de heersende politieke opvattingen van hun tijd in. Verzoening en solidariteit met de vroegere vijand of totalitaire overheerser passen eigenlijk niet in de politiek van soevereine staten. Toch hebben zij vanuit deze ideeën de internationale betrekkingen in het Amerikaanse tijdperk wezenlijk veranderd.

Noten

- 1 Uit president Woodrow Wilsons *War Message to Congress* van 2 april 1917; citaat uit mijn *Western cooperation. Origins and history*. Nijmegen: WLP, 2002, Part I, p. 44. Binnenkort verschijnt de tweede, herziene editie van dit boek.
- 2 Vgl. Jacques Maritain, *Man and the State*. Chicago: University of Chicago Press, 1960, p. 79.
- 3 Zie bijvoorbeeld Jakob Cornides, 'Human Rights Pitted Against Man'. *The International Journal of Human Rights*, 12 (2008), nr. 1, pp. 107-134; en ook mijn 'Woher die Verwirrung? Zur Frage der Euthanasie', in: Gudrun Lang en

Michael Strohmmer (red.), *Europa der Grundrechte? Beiträge zur Grundrechtsecharta der Europäischen Union*. Bonn: Verlag für Kultur und Wissenschaft, 2002, pp. 142-158.

- 4 Jean-Paul II, *Mémoire et identité*. Parijs: Flammarion, 2005, p. 25.
- 5 Vgl. Tony Judt, *Reappraisals. Reflections on the forgotten twentieth century*. New York, NY: The Penguin Press, 2008.
- 6 Stéphane Courtois e.a., *Le livre noir du communisme. Crimes, terreur et répression*. Parijs: Laffont, 1997. Zie van Stéphane Courtois (red.), *Du passé faisons table rase! Histoire et mémoire du communisme en Europe*. Parijs: Laffont, 2002.

- 7 Vgl. Thomas J. Knock, *To end all wars. Woodrow Wilson and the quest for a new world order*. New York: Oxford University Press, 1992.
- 8 Zie nader in mijn *Western cooperation. Origins and history* (second revised edition). Nijmegen: WLP, 2009, Part I, Chapter 6; en Part II, Chapters 3 en 5. Artikel 51 van het VN-Handvest erkent het inherente recht van staten op individuele en collectieve zelfverdediging. Artikel 5 van het Noord-Atlantisch Verdrag omschrijft de verplichting tot wederzijdse bijstand in geval van een gewapende aanval op één van de bondgenoten.
- 9 Michael Walzer, *Arguing about war* (Yale Nota Bene; paperback). New Haven: Yale University Press, 2005, p. 91 e.v. Dit geldt niet alleen voor de Golfoorlog maar eveneens voor de Koreaoorlog, de Vietnamoorlog, Kosovo, de invasie in Irak en de oorlog tegen terreur in Afghanistan.
- 10 Zie ook *Western cooperation*, Part II, Chapter 3.
- 11 Charles de Visscher, *Théories et réalités en droit international public* (tweede, herziene editie). Parijs: Pedone, 1955, p. 96 e.v.
- 12 Encyclyek van 11 april 1963.
- 13 In de Mensenrechtennota van de minister van Buitenlandse Zaken, *Naar een menswaardig bestaan. Mensenrechtenstrategie* uit 2007 ontbreekt die helderheid helaas en gaat het louter om individuele rechten. Zie mijn 'De minister en de mensenrechten', *Katholiek Nieuwsblad*, 14 december 2007.
- 14 Vgl. François Furet, *Le passé d'une illusion. Essai sur l'idée communiste au XXe siècle*. Parijs: Laffont, 1995.
- 15 Zie hierover mijn *Cultural diplomacy: waging war by other means?* en *The illusions of détente* (beide Nijmegen: WLP, 2009).
- 16 Józef Tischner, *Solidariteit. De hoop van een nieuwe tijd*. Tiel/Bussum: Lannoo, 1982. Józef Tischner was aalmoezenier van de vakbond Solidarność.
- 17 Om niet in herhaling te vervallen verwijs ik naar hoofdstuk 8 in mijn *Cultural diplomacy* (Nijmegen: WLP, 2009) en hoofdstuk 6 in mijn *Sporen van de twintigste eeuw* (tweede, geheel herziene druk; Nijmegen: WLP, 2000).